

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата педагогічних наук, професора, завідувача аспірантури і докторантури, професора кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Чистякової Ірини Анатоліївни

на дисертацію Мороза Євгена Вадимовича **«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»**,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми наукового дослідження. Дисертаційна робота Мороза Є. В. присвячена вивченню психолого-педагогічних умов формування соціально-емоційних навичок у молодших школярів. Обрана тема є надзвичайно актуальною в контексті сучасних суспільних трансформацій, що характеризуються зростаючою інтенсивністю інформатизації, глобалізації та підвищеними вимогами до здатності особистості успішно адаптуватися до динамічного соціального середовища. Початкова школа постає тим освітнім етапом, коли закладаються основи соціальної поведінки, емоційної культури та ціннісних орієнтацій, що формують підґрунтя для гармонійного особистісного розвитку.

Актуальність теми зумовлюється низкою суперечностей, окреслених дисертантом і таких, що потребують наукового розв'язання. Зокрема, між суспільною необхідністю формування соціально-емоційних навичок у дітей та недостатньою кількістю освітніх програм, адаптованих до сучасних українських реалій; між важливістю раннього розвитку емоційної грамотності та емпатії й відсутністю системної інтеграції цих компонентів у навчальні плани початкової школи; між потребою в індивідуалізованому підході до розвитку соціально-емоційних компетентностей та типовими стандартами освіти, які не завжди враховують особистісні відмінності учнів; між високими очікуваннями суспільства щодо соціальної адаптації дітей і недостатньою залученістю

батьківської та громадської спільноти до цього процесу. Окреслені суперечності свідчать про наукову та практичну значущість дослідження й підтверджують, що його результати можуть стати вагомим внеском у розвиток сучасної педагогічної науки та практики. Таким чином, тема дисертаційної роботи Мороза Є.В. «Психолого-педагогічні умови формування соціально-емоційних навичок молодших школярів» є науково обґрунтованою, соціально значущою та своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної наукової теми кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Теоретичні та методичні засади інноваційного розвитку освіти у національному, європейському та глобальному контекстах» (державний реєстраційний номер 0121U107883). Тему дисертації затверджено вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 3 від 31 жовтня 2022 року) та уточнено рішенням вченої ради університету (протокол № 3 від 30 жовтня 2023 року).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У роботі Мороза Є. В. здійснено комплексний аналіз психолого-педагогічних умов, які забезпечують формування соціально-емоційних навичок молодших школярів. Здобувачем схарактеризовані вікові особливості дітей цього періоду, що створюють підґрунтя для розвитку емоційної та соціальної компетентності. Систематизовано наукові підходи до розуміння сутності соціально-емоційних навичок і визначено їх когнітивні, емоційні та поведінкові прояви.

У роботі визначено критерії та показники сформованості соціально-емоційних навичок, що дозволило провести діагностику їх рівня серед учнів закладів освіти Сумської ОТГ. Констатувальне дослідження засвідчило наявність труднощів у сфері емоційної саморегуляції та соціальної взаємодії значної частини школярів, що підтвердило необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки.

Важливим здобутком є експериментальна перевірка ефективності авторської програми розвитку соціально-емоційних навичок, реалізованої через інтерактивні методики (рольові ігри, емоційні тренінги, вправи на розвиток рефлексії, ситуаційне моделювання). Результати формувального етапу засвідчили зростання рівня комунікативної активності, емоційного самоконтролю, емпатійності та здатності до співпраці серед учнів експериментальних груп.

Значним результатом є розробка методичних рекомендацій для вчителів початкових класів, спрямованих на вдосконалення педагогічної практики, профілактику емоційного виснаження учнів та створення безпечного й сприятливого освітнього середовища.

Нові факти, одержані здобувачем.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у вперше здійсненому у вітчизняній педагогічній науці теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці психолого-педагогічних умов формування соціально-емоційних навичок молодших школярів. Розроблено структурно-функціональну модель соціально-емоційних навичок, яка охоплює ключові емоційні та поведінкові компоненти.

Уточнено поняттєво-термінологічний апарат дослідження: уточнено зміст понять «соціально-емоційні навички», «емоційна регуляція», «самоконтроль» у контексті молодшого шкільного віку. Подальшого розвитку набуло визначення поняття «соціально-емоційна компетентність» як системоутворюючої характеристики особистості, що забезпечує адаптивність, емпатійність та соціальну зрілість школяра.

Здобувач уперше визначив і систематизував критерії та показники сформованості соціально-емоційних навичок учнів молодшого шкільного віку та здійснив їх констатувальну діагностику в умовах сучасної української школи. У науковий обіг введено маловідомі та нові закордонні й вітчизняні джерела, що розкривають сучасні підходи до розвитку емоційної компетентності дітей.

Отримані результати забезпечили підґрунтя для створення й апробації авторських методичних рекомендацій, орієнтованих на педагогів початкової

школи та практичних психологів, що мають практичне значення для вдосконалення освітнього процесу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, опублікованих працях. Методологічна база дослідження є цілісною, логічно вибудованою та повністю відповідає поставленим меті й завданням. Використання комплексу загальнонаукових методів (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення) дало змогу здійснити глибоке теоретичне опрацювання проблеми. Застосування спеціальних методів педагогічної науки (педагогічний експеримент, діагностичні методики, психолого-педагогічне спостереження, анкетування, тестування, бесіди з учнями та педагогами) забезпечило емпіричне підтвердження теоретичних положень. Поєднання якісних та кількісних підходів дозволило простежити не лише загальні тенденції, а й індивідуальні особливості формування соціально-емоційних навичок. Важливо підкреслити, що дисертант дотримувався принципу системності, що проявляється у взаємозв'язку теоретичного обґрунтування, констатувального аналізу й формувального експерименту. Це підвищує певність і надійність отриманих результатів. Обґрунтованість висновків підтверджується їхньою внутрішньою узгодженістю, логічною послідовністю викладу, відповідністю поставленим завданням та кореляцією з емпіричними даними.

Основні положення дисертації знайшли відображення в низці наукових публікацій здобувача: статтях у фахових виданнях, тезах конференцій, апробаційних матеріалах. Це не лише засвідчує належний рівень апробації результатів, але й підтверджує, що запропоновані висновки та рекомендації пройшли наукову перевірку, отримали схвальну оцінку та знайшли підтвердження у професійному середовищі.

Значення для науки і практики отриманих результатів. Наукова цінність дисертації полягає в розширенні теорії педагогіки дитинства шляхом конкретизації психолого-педагогічних умов розвитку соціально-емоційних навичок молодших школярів. Робота збагачує наукові уявлення про зміст, структуру й динаміку формування соціально-емоційної компетентності та

її вплив на особистісний розвиток дітей молодшого шкільного віку. У дисертації запропоновано цілісну модель соціально-емоційних навичок, що поєднує когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти, та обґрунтовано умови їх ефективного розвитку. Це дозволяє розширити наукові засади педагогіки дитинства, поглибити уявлення про механізми емоційної регуляції, емпатії та соціальної взаємодії у початковій школі. Теоретичні узагальнення здобувача сприяють розвитку наукового дискурсу в галузі педагогіки та психології, створюють підґрунтя для міждисциплінарних досліджень, відкривають нові можливості для подальшого вивчення проблематики емоційного інтелекту, соціальної адаптації й формування життєвих компетентностей учнів.

Практична значущість дисертації полягає в можливості безпосереднього використання отриманих результатів у діяльності вчителів початкових класів, практичних психологів, соціальних педагогів та організаторів освітнього процесу. Запропоновані методичні рекомендації, авторська програма розвитку соціально-емоційних навичок та розроблені діагностичні інструменти можуть стати ефективним засобом удосконалення навчально-виховного процесу. Їх використання сприяє створенню безпечного, інклюзивного та підтримувального освітнього середовища, формуванню позитивного психологічного клімату в класі, профілактиці конфліктів і розвитку навичок конструктивної взаємодії. Важливим є й те, що результати дослідження можуть бути інтегровані в систему підвищення кваліфікації педагогів, використані для оновлення навчальних програм, включення елементів соціально-емоційного навчання у зміст базових дисциплін початкової школи, а також для вдосконалення діяльності психологічної служби та освітніх практик у цілому.

Таким чином, отримані результати мають вагоме значення як для розвитку сучасної педагогічної науки, так і для підвищення ефективності освітньої практики в Україні.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертаційна робота відзначається високим рівнем структурної організації та логічної завершеності. У вступі доведено актуальність і доцільність дослідження, представлено науковий апарат, окреслено наукову новизну, практичне значення та структуру

роботи. У першому розділі висвітлено стан розробленості проблеми соціально-емоційних навичок у науково-педагогічному дискурсі та визначено потенціал педагогічних методик для їх формування. У другому розділі розкрито психолого-педагогічні умови й етапи експериментальної роботи з формування соціально-емоційних навичок. У третьому розділі подано результати експериментальної перевірки запропонованого методичного забезпечення, ілюстровані таблицями та рисунками. Постановка проблеми ґрунтується на виявлених суперечностях сучасної початкової освіти, що свідчить про глибоке розуміння здобувачем досліджуваної проблематики. Текст роботи побудовано на ґрунтовному аналізі широкого кола українських і закордонних джерел, результати емпіричного дослідження послідовно співвіднесено з теоретичними положеннями. Це забезпечує цілісність та наукову обґрунтованість дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи здобутки дисертанта, вважаємо за доцільне висловити в дискусійному плані деякі зауваження та побажання:

1. У межах розгляду теоретичних засад формування соціально-емоційних навичок молодших школярів варто було детальніше зупинитися на характеристиці особливостей освітнього середовища закладу початкової школи як чинника розвитку цих навичок.

2. Представляючи структурно-функціональну модель формування соціально-емоційних навичок, доцільно було би більш докладно обґрунтувати її можливості для різних категорій учнів (зокрема тих, які мають труднощі у навчанні або особливі освітні потреби).

3. Вважаємо, що автору варто було ширше висвітлити особливості організації роботи з молодшими школярами в умовах дистанційного та змішаного навчання, адже ці форми стають дедалі актуальнішими в сучасній освітній практиці.

Повнота викладення матеріалу дисертації в наукових публікаціях.

Основні теоретичні положення й практичні результати дослідження здобувачем висвітлено в 7 наукових публікаціях, серед яких 4 статті у фахових виданнях та 3 апробаційні публікації. Це засвідчує, що результати дослідження пройшли

необхідну наукову перевірку та отримали визнання у професійному середовищі. Представлені праці повною мірою відображають головні положення дисертаційної роботи.

Висновок про відповідність кваліфікаційної наукової праці чинним вимогам.

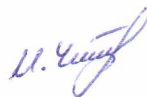
Дисертація Мороза Є. В. «Психолого-педагогічні умови формування соціально-емоційних навичок молодших школярів» є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке відзначається високим рівнем теоретичної новизни та практичної значущості. Зміст роботи відповідає спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», а її результати мають вагомe значення для подальшого розвитку педагогічної науки й удосконалення практики початкової освіти.

Викладене дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота Мороза Євгена Вадимовича відповідає вимогам, визначеним «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» у галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач аспірантури і докторантури,
професор кафедри педагогіки

Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Ірина ЧИСТЯКОВА

